

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Вовканич Маргарита Дмитрівна
м.Ужгород

Для сучасного етапу розвитку українського суспільства пріоритетним є напрямок в соціальній роботі, що спрямований на формування підростаючого покоління з активною життєвою позицією. На жаль, кризи, що відбуваються сьогодні у економічному, політичному, культурному житті України, негативно впливають на формування особистості підлітка. Часто підлітки не вміють виявляти свої бажання, позиції у неагресивній, толерантний спосіб. Саме тому, у соціально-психолого-педагогічній науці особливу актуальність набули експериментальні та теоретичні дослідження, спрямовані на пошук засобів попередження та зменшення проявів агресії у школярів підліткового віку.

Дестабілізація економіки, спад виробництва, зниження життєвого рівня значної частини населення країни відбивається на психологічному самопочутті людей, породжуючи внутрішні конфлікти, напругу, агресію, а іноді й жорстокість. Статистика свідчить про зростання кількості злочинів, хуліганських дій, що здійснюються підлітками та молоддю. Такі дезадаптовані підлітки стають клієнтами соціальної роботи.

Ключові слова: агресивність, агресивна поведінка, соціальна робота, соціальні та психологічні особливості особистості.

Актуальність дослідження аспектів агресивності полягає в тому, що особливо гострою в наш час є проблема зростання дитячої злочинності. Намагання пояснити та попередити агресивні дії молодих людей утрудняється тим, що не тільки в повсякденній свідомості, але й у професійних колах і в багатьох теоретичних концепціях явище агресії має дуже суперечливе тлумачення. Часом біологічні, соціальні та психологічні чинники розглядаються розрізнено та не враховуються в роботі соціального працівника.

Саме тому ми теж вирішили дослідити соціально-психологічні особливості прояву агресивної поведінки у підлітковому віці в учнів підліткового віку м.Ужгорода.

Слід відмітити, що дана проблема ставала об'єктом дослідження в галузі різноманітних психологічних робіт як у вітчизняній так і в зарубіжній психології. Даній проблематиці присвячені роботи О.Б.Бовт, Р.У.Благута, Б.М.Ткач, С.В.Харченко, Л.В.Чаговець.

У психологічній науці під агресією прийнято називати дії, що наносять людині будь - який збиток: моральний, матеріальний або фізичний. Причому в понятті «агресія» поєднуються різні за формою і результатами акти поведінки - від таких, як злі жарти, плітки, деструктивні форми поведінки, і аж до бандитизму [1; 5].

Аналіз теоретико-методологічних джерел з проблеми дослідження показав, що існує декілька типів класифікацій агресивної поведінки. Деякі дослідники агресивної поведінки, беруть за основу психофізіологічні відмінності дітей, інші - психосоціальний розвиток. Так, В.К.Андрієнко, Ю.В.Гербеєв, Г.А.Невський розрізняють важких підлітків: з педагогічною занедбаністю та з соціальною занедбаністю (етично зіпсованих).

З'ясовано, що більш дослідників агресії відокремлюють її типи і форми, серед яких вирізняють вербальну й фізичну агресію, пряму - непряму, активну - пасивну, ворожість та ін. Так, наприклад, матеріали, отримані Л.М.Семенюк на основі аналізу документації шкіл, бесід з вчителями, батьками, відносини кожного конкретного підлітка з однолітками, дорослими, його особливості, погляди, сторони поведінки в процесі тестування, анкетування, обстеження дітей за допомогою опитувальників, дозволили їй ви-

ділити чотири групи:

1. Підлітки з стійким комплексом аномальних, аморальних, примітивних потреб, що мають деформацію цінностей і відносин, прагнуть тільки до споживчого життя. Їм властиві егоїзм, байдужість до переживань інших, відсутність авторитетів, цинізм, озлобленість, грубість. У їх поведінці переважає фізична агресивність.
2. Підлітки з деформованими потребами і цінностями, що мають більш менш широке коло інтересів, що відрізняються загостреним індивідуалізмом, охочі зайняти привілейоване положення за рахунок утистки слабких і молодших. Прагнення до застосування фізичної сили виявляється у них ситуативно і лише проти тих, хто слабше.
3. Підлітки з конфліктом між деформованими і позитивними потребами, їм властиві однобічність інтересів, брехливість. У їх поведінці переважають непряма і вербальна агресія.
4. Підлітки, що відрізняються слабо деформованими потребами за відсутності певних інтересів і дуже обмеженим колом спілкування, що відрізняються безвіллям, недовірливістю, мстивістю [5].

Негативний мікроклімат, що має місце, в багатьох сім'ях формує відчуженість, грубість, неприязнь певної частини підлітків, прагнення робити все на зло, всупереч волі тих, що оточують їх. Це створює об'єктивні передумови для прояву демонстративної непокорності та агресивності.

Інтенсивний розвиток самосвідомості і самокритичності призводить до того, що дитина в підлітковому віці виявляє суперечності не тільки в навколишньому світі, але і власному уявленні про себе.

Поєднання несприятливих біологічних, психологічних, сімейних і інших соціально-психологічних чинників спотворює весь спосіб життя підлітків та деформує розвиток його особистості. Характерним для них стає порушення емоційних відносин з навколишнім світом.

Необхідно відмітити, що часто підлітки попадають під сильний вплив групи однолітків та дорослих, що також формує асоціальну шкалу життєвих цінностей.

За результатами деяких наукових дослідженнях [3; 4; 6] на першій стадії підліткового періоду (у 10-11 років) дитини, підлітки показують критичне відношення до себе. Близько 34% хлопчиків і 26% дівчаток дають собі негативні характеристики, відзначаючи переважання негативних рис і форм поведінки, зокрема грубість, жорстокість, агресивність. При цьому у дітей цього віку переважає фізична агресія і найменше виражена агресія непряма. Вербальна агресія і негативізм знаходяться на одному низькому ступені розвитку. Ситуативне негативне відношення до себе зберігається і на другій стадії підліткового віку (у 12-13 років). Це зумовлено, значною мірою, оцінками тих, що їх оточують (як дорослих, так і однолітків). У цьому віці найбільш вираженим стає негативізм, наголошується зростання фізичної і вербальної агресії, тоді як агресивність непряма, хоч і дає зрушення в порівнянні з молодшим підлітковим віком, все ж таки менш виражена.

На третій стадії підліткового віку (у 14-15 років) спостерігається зіставлення підлітком своїх особистісних особливостей, форм поведінки з певними нормами, прийнятими в референтних групах. При цьому на перший план у них виходить вербальна

агресія, що на 20% перевищує показники 12-13 років і майже на 30% в 10-11 років. Агресивність фізична і непряма підвищуються неістотно, також як і рівень негативізму.

Агресивні дії дуже різноманітні за формою і за ступенем заподіяної шкоди. Так, багато злочинів розглядаються тільки як прояв агресії: зазіхання на благополуччя і життя людини. У той же час агресивна поведінка нерідко виражається на початку просто в грубих, образливих, глузливих або уїдлимих словах.

У числі різноманітних, взаємозв'язаних причин, що обумовлюють прояв поведінки, що відхиляється, можна виділити і такі, як: індивідуальний чинник, що діє на рівні психобіологічних передумов асоціальної поведінки; психолого-педагогічний чинник, що виявляється в дефектах шкільного і сімейного виховання; соціально-психологічний чинник, що розкриває несприятливі особливості взаємодії неповнолітнього з своїм найближчим оточенням в сім'ї, на вулиці, в учбово-виховному колективі.

Ми досліджували особливості прояву агресивної поведінки в підлітковому віці. Вибірку склали учні у кількості СШ 30 чоловік (15 дівчат та 15 хлопчиків).

Дослідження проводилось за допомогою наступних емпіричних методів – спостереження, бесіда, тестовий метод А.Басса та

А.Дарки, за допомогою якого можливо виявити наступні форми прояву агресивної поведінки та оцінити такі показники як: фізична агресія (використання фізичної сили проти іншої людини); непряма агресія (спрямована через іншу людину або групу людей); вербальна агресія (вираження негативних почуттів як форму, так і через словесні відповіді); роздратування (схильність до прояву негативних почуттів при найменшому збудженні); негативізм (опозиційна манера в поведінці від пасивного опору до активної боротьби проти встановлених звичаїв і законів); образа (заздрість і ненависть до оточуючих за справжні та вигадані дії); підозрілість (схильність до недовіри і обережному ставленні до людей які на його думку можуть нанести шкоду); почуття провини та аутоагресії (ставлення і дії стосовно до себе і оточуючих, що ґрунтуються на думці про те, що сам досліджуваний є поганою людиною, чинить недобре).

Крім того за допомогою методики А.Басса та А.Дарки, можливо порахувати індекс агресивності та індекс ворожості. Індекс агресивності представлений усередненими показниками фізичної, вербальної та невербальної агресії та негативізму. Індекс ворожості включає усереднені результати підозрілості, роздратованість та образливості.

Таблиця 1.

Усереднені показники форм агресивної поведінки

Форми агресивної поведінки	Усереднені показники	
	Хлопці	Дівчата
1. Фізична агресія	6,7	6,3
2. Вербальна агресія	7,0	6,9
3. Непряма агресія	6,6	6,5
4. Негативізм	6,6	6,2
5. Роздратованість	5,5	5,4
6. Підозрілість	4,5	4,7
7. Образа	4,9	5,2
8.Провина (аутоагресія)	6,2	6,2

Виявлено, що у підлітковому віці найбільш вираженим стає індекс агресивності такий як вербальна, фізична та непряма агресія. Підлітки проявляють агресію через використання фізичної сили проти іншої людини, іноді ця агресія спрямована опосередковано через іншу людину або групу людей. Високий показник вербальної агресії свідчить про намагання прояву агресії у вира-

женні негативних почуттів, так і через словесні відповіді. Необхідно відмітити, що такі показники агресивності, як негативізм, підозрілість та образа менш виражені.

З'ясовано, що низькими показниками прояву агресії з'являються підозрілість, як у хлопчиків та і у дівчат. Зазначимо, що рівень підозрілості та образливості у дівчат вищий, ніж у хлопчиків.

Таблиця 2.

Середні значення за показниками індексів агресивності та ворожості

№	Показники методики Баса-Дарки	Індекс агресивності	Індекс ворожості
1	показник для дівчат	6,45	4,64
2	показник для хлопців	6,84	4,48

На підставі отриманих результатів було виявлено, що розвиток проявів агресивності та ворожості відбувається нерівномірно.

Необхідно зазначити, що рівень агресивності у хлопців вищий, ніж у дівчат, а також має більший діапазон вираження. Зазначимо, що рівень підозрілості та образливості у дівчат вищий, ніж у хлопчиків.

На основі цього дослідження виявлено, що для підліткового віку характерні такі форми прояву агресії, як вербальна, фізична та непряма агресія. Ці прояви агресії можуть відбуватися під впливом різноманітних чинників. Підлітки можуть потрапляють під сильний вплив підліткової групи, що нерідко формує асоціальної шкалу життєвих цінностей. Сам спосіб життя, середовище, стиль і круг спілкування сприяють розвитку і закріпленню девіантної поведінки. Таким чином, негативний мікроклімат, що має місце, в багатьох сім'ях, кінофільми, телепередачі обумовлюють формування підліткової субкультури з проявами фізичної та вер-

бальної агресії, грубості, прагнення робити все на зло, агресивності і руйнівних дій.

Таким чином, на основі одержаних результатів, на перспективу подальших досліджень з означеної проблеми можна розробити корекційні програми, враховуючи індивідуальні психологічні та гендерні особливості особистості підлітка.

Відомо, що найбільшим змінам в результаті психологічної корекції проявів агресії піддаються поведінкові форми прояву агресії: фізична, побічна, вербальна агресія, негативізм, образа. Позитивні зміни відбуваються й у стилях міжособистісної взаємодії, які підлітки обирають як домінуючі: дружельюність у стосунках. Суттєвих змін зазнають показники рівня самооцінки, що максимально наближаються до адекватних: якісні зміни відбуваються у змісті ціннісних орієнтацій підлітків. Зменшення різних форм прояву агресії у сучасних підлітків є можливим тільки при комплексному використанні засобів, спрямованих на розвиток соціально,

емоційно, духовно зрілої особистості.

Можна також сформулювати ряд рекомендацій для психологів, вчителів, в яких підкреслюється необхідність своєчасного виявлення учнів з високим рівнем прояву агресії з метою включення їх у систему психо-корекційних впливів: впровадження у роботу психологічної служби заходів щодо створення умов формування навичок адекватного самооцінювання підлітків, толерантного способу взаємодії з оточуючими, вибору ціннісних орієнтирів, що сприяли б особистісному зростанню школярів підліткового віку; підтримка прагнення підлітків до вдосконалення; заохочення самостійності, відповідальності; створення ситуацій успіху в навчанні; відсутність агресивних форм взаємодії з підлітками, демонстрація доброзичливості у відносинах, взаємодовіри та поваги; розвиток у себе та учнів почуття гумору.

В процесі роботи виокремились ряд цікавих напрямків, кожен з яких може стати предметом самостійного дослідження в рамках даної теми, а саме: вплив ЗМІ та комп'ютерних ігор на агресивність підлітків; розробка алгоритму, завдяки якому можна було б прогнозувати схильність дитини до агресивності на етапах дошкільного та раннього шкільного дитинства, що зумовило б можливість попередження небажаних поведінкових форм; вплив

шкільного та сімейного виховання на появу агресивних проявів у поведінці дитини.

Висновки:

1. Актуальність дослідження аспектів агресивності полягає в тому, що особливо гострою в наш час є проблема зростання дитячої злочинності.
2. Виявлено, що у підлітковому віці найбільш вираженим стає індекс агресивності такий як вербальна, фізична та непряма агресія. Підлітки проявляють агресію через використання фізичної сили проти іншої людини, іноді ця агресія спрямована опосередковано через іншу людину або групу людей. Високий показник вербальній агресії свідчить про намагання прояву агресії у вираженні негативних почуттів, так і через словесні відповіді.
3. Рівень агресивності у хлопців вищий, ніж у дівчат, а також має більший діапазон вираження. Зазначимо, що рівень підозрливості та образливості у дівчат вищий, ніж у хлопчиків.

На основі одержаних результатів, на перспективу подальших досліджень з означеної проблеми можна розробити корекційні програми, враховуючи індивідуальні психологічні та гендерні особливості особистості підлітка.

Література та джерела

1. Гокіна Л. Агресивна поведінка дітей — це крик про допомогу / Л.Гокіна // Психологічна газета. – 2007. – №13. – Одеса. – С.3
2. Вітвицька С. Культура вчителя / С.Вітвицька // Педагогіка і психологія. – 2003. – №2. – С.112-118
3. Андреева А.М. Спілкування як взаємодія / Г.М.Андреева. – М., 2002. – 172 с.
4. Божович Л.И. Психология формирования личности / Л.И.Божович. – М.-Спб.: Речь, 1999. – 290 с.
5. Крылов Д.Н. Критические периоды формирования личности / Д.Н.Крылов. – М.-Спб.: Речь, 2000. – 380 с.
6. Ломов Б.Ф. Методические и теоретические проблемы психологи / Б.Ф.Ломов. – М: Наука, 1994. – 443 с.
7. Семенюк Л.М. Психологические особенности агрессивного поведения подростков в условиях его коррекции / Л.М.Семенюк. – М.: ТЦ Сфера, 2006 – 96с.

Для современного этапа развития украинского общества приоритетными становятся направления в социальной работе обеспечивающие формирование подрастающего поколения с активной жизненной позицией. Кризисы, которые потрясают экономическую, политическую, культурную, духовную жизнь Украины отрицательно влияют на формирование личности подростка. Подростки не умеют выражать свои пожелания неагрессивной, толерантной форме. Поэтому, научные исследования этой тематики в социологии, психологии и педагогике стали актуальными.

Ключевые слова: агрессивность, агрессивное поведение, социальная работа, социальные и психологические особенности личности.

The author of the article has considered social-psychologic specificity of displays of the aggressive behaviour in the teen-age age.

Keywords: aggressive, aggressive behaviour, social work, social and psychological characteristics of an individual.